

Europa-ideens historie

- 3

*Øyvind Tønnesson, (Høgskolen i Lillehammer), emnet
Euro 1000 ved Europastudier, UiO, 4.9.2013*

*Forelesningen er delvis basert på en
disposisjon fra Eva Sarfi, ILOS/UiO*

I dag:

- ❖ 1930- og 40-årene: Europa-tanker i et Europa i krise
- ❖ Utbruddet av Den kalde krigen og i sammenheng med den, delingen av kontinentet
- ❖ Europaideen i den vesteuropeiske vekstperioden fram til 1970 – en periode da Europa fikk avtakende global makt, noe som blant annet viste seg i avkoloniseringsprosessen
- ❖ Mot en foreløpig konklusjon?: Mange europaideer, men i høyere grad peker europeisk politikk i perioden etter 1945 frem mot dannelsen av én europeisk hovedarena.

Noen forskjellige Europa-begreper

- ❖ Henri Bergson (Frankrike) oppfattet (1915) første verdenskrig som mellom sivilisasjon (Frankr = eg. Europa) og barbari (Tyskland), men påpekte også den moderne sivilisasjons dobbelthet – faren for at friske, fornuftsdrivne mennesker kunne drive frem teknologisk utvikling som var destruktiv.
- ❖ Max Scheler (Tyskl.): Første verdenskrig mellom europeisk høykultur/åndelighet og Russlands vulgaritet. Det kapitalistiske England på vulgaritetens side. Derfor tysk oppgave å lede forsvaret for Europas felles kultur.
- ❖ Altså: Forståelser av Europa kunne være nokså inkompatible.

Kommunistisk alternativ

- ❖ Revolusjonære sosialister/kommunister oppfattet europeisk kapitalisme som progressiv og frigjørende (fra naturen), men den ledet til kulturell fremmedgjøring
- ❖ I utgangspunktet negativt stilt både overfor nasjonal og europeisk identitet fordi de tok oppmerksomheten bort fra klassekampen
- ❖ Svar (for europeiske og andre folk): Revolusjon, proletarisk internasjonalisme, og proletariatets diktatur (over borgerskap og andre etablerte eliter)

Europa-pessimisme i mellomkrigstiden?

- ❖ (i kontrast til f.eks. Pan-Europa-tanken (jf. forelesning 28.8))
- ❖ Mange benyttet biologiske metaforer i tenkning om Europa - de tenkte at kulturer, som naturen var preget av «livsløp» (fødsel-barndom, ... , aldring, død). Old Europe i ferd med å forvitne - ville bli erstattet av noe nytt.
- ❖ Amerika som bilde på hvor galt det kunne gå: materialisme, åndelig forflatning, europeisk teknologi, men ikke europeisk kultur.

Sentraleuropa med ulike nasjonale kontekster

Tsjekkoslovakia, Polen og Ungarn: europeiske?

Tsjekkoslovakia: hadde utviklet sterk nasj. identitet på 1800-tallet, men historisk vært utsatt for sterk tysk påvirkning. "Europa-tilknytning" ønskelig som vern mot Tyskland

Polen: Selvoppfatning som katolisismens forsvarende mot barbarer lenger øst. Sprikende oppfatning: På den ene side selvoppfatning som mer europeiske enn f.eks. litauere, ukrainere og russere, men samtidig skeptiske overfor Vesteuropa som flere ganger hadde sviktet dem.

Ungarn: Selvoppfatning som Europas forsvarende mot tyrkerne, men opplevelse av å være ofret etter verdenskrigen, da de i forb. med oppløsningen av Østerrike-Ungarn tapte mye land. Skeptiske overfor vestmaktene.

Russland – hvor annerledes?

- ❖ Lange tradisjoner for å isolere seg fra (øvrige) Europa. Bl.a. knyttet til ortodoks kristendom
- ❖ Identitetsmessig splittet mellom vestorienterte (fra tiden under Peter den store 1672-1725) og slavofile med ideer om pan-slavisme som også ville omfatte slaviske folk i Sørøst- og Sentraleuropa.
- ❖ Sett fra vest: europeiske fordi de var hvite og kristne, men likevel noe for seg selv - en mellomkategori mellom asiater og europeere

Nazismens og fascismens Europa

- ❖ 30-årenes sosiale og økonomiske krise ledet til politisk polarisering - ytre høyre og ytre venstre styrket
- ❖ Den italienske fascismen ikke i utgangspunktet så aggressiv overfor øvrige Europa - så seg som både italiensk og europeisk med brodd mot revolusjonær sosialisme
- ❖ Nazismen i helt annen grad nasjonal, uten annen Europatanke enn den som gikk ut på tysk hegemoni
- ❖ Noen høyre-radikale (ikke-nazister) skeptiske til liberalt demokrati, industrisamfunnet og massekulturen som brøt ned tradisjonell autoritet og skapte «massemennesker». De kunne da tenke seg en europeisk superstat basert på fornyede tradisjonelle verdier.

Andre verdenskrig som nytt vendepunkt

- ◊ Manglende krisehåndtering i 30-årene (bl.a. pga utbredt folkelig nasjonalisme) ga redusert tillit til trad. statlig politikk. Et utgangspunkt for politisk reorientering.
- ◊ Under krigen ble Storbritannia og motstandsbevegelser viktige. Her (og i USA) skjedde nytenkning om en etterkrigsorden. I motstandsbevegelser på kontinentet tro på paneuropeiske ideer.
- ◊ Vesentlig: Krigen svekket alle de europeiske stormaktene i veldig høy grad. Det ble i hvert fall delvis opp til Sovjetunionen og USA å definere hva Europa kunne være.
- ◊ I vest: Lærdommer trukket av politiske feilskjer etter 1918 ga nøktern tro på noenlunde samordnet gjenoppbygging og politiske fellesskapsløsninger (videreføring av krigens solidaritet), men basert på pragmatisme.

Effekter av Sovjets grep om Østeuropa

- ◊ Sovjet-ledelsen uten tradisjon for å tenke europatanker
- ◊ Tvangsmessig overgang til ettpartistyre innen sovjetisk interessesfære
- ◊ Nasjonalisme undertrykket, men reiserestriksjoner og annen kontroll styrket i noen grad nasjonal egenart
- ◊ «Europa» derfor i en viss forstand irrelevant i øst

I Amerikansk-influerte Vesteuropa

- ❖ Marshallhjelp og annen bistand stimulerte til europeisk samarbeid (OEEC --> i dag OECD)
- ❖ Bygget videre på amerikanske (intelligentsias) forhåpninger om europeisk integrasjon fra mellomkrigstiden
- ❖ Da kaldfronten mellom øst og vest syntes uunngåelig, ble atlantisk samarbeid om sikkerhet helt sentralt, og europatanken fikk samtidig en antikommunistisk brodd
- ❖ Spesielt nært britisk-amerikansk forhold.

En mer gjennomtrengende rasjonalisme

- ❖ Ultranasjonalisme, fascisme og nazisme hadde hatt sterke innslag av romantisisme. Utbredt reaksjon mot dette
- ❖ Utbredt (noe naiv?) tro på vitenskaps-basert bygging av «nye samfunn»
- ❖ Økonomer, jurister og samfunnsforskere som hadde frembrakt og systematisert tenkning om regulering og samfunnsplanlegging før 1939 fikk høy grad av tillit (mange av dem hadde sett og advart mot mangelen på internasjonal samordning etter 1930)

Den europeiske integrasjonens «helgener»

Erkjent at fransk (følelsesbasert makt-)politikk overfor Tyskland etter 1918 hadde vært katastrofal.

- ❖ Statsminister/utenriksminister Robert Schuman og økonomen Jean Monnet (tidl. Folkeforbundet) i viktige roller (samt Belgias Paul-Henri Spaak)
- ❖ 1946: Monnet-planen - en fransk fireårsplan
- ❖ 1950: Schuman-planen om europeisk kull- og stålunion
- ❖ Viktig faktor: BRDs kansler Konrad Adenauer positiv

Et kontinentalt, vestlig integrasjons-prosjekt

- ❖ Grunnoppfatning: fred forutsetter tysk-fransk samarbeid
- ❖ Fredelig integrasjon kan ikke baseres på luftige politiske ideer, men må baseres på konkret, praktisk samarbeid. Organisasjon påkrevet, og den må være overnasjonal.
- ❖ Idé om funksjonell «spill-over»: profitabelt samarbeid på ett felt => samarbeid på flere felt => positive holdninger til overordnet politisk samordning (union)

1950- og 60-tallet: De «indre seks» vs «ytre sju»

- ◊ Europabevegelsen (INGO) 1948 og Europarådet (IO) 1949: Britisk og skandinavisk senking av ambisjonsnivå
- ◊ Messina 1955: plan om fellesmarked og «Euratom». Britisk og skandinavisk skepsis.
- ◊ Romtraktaten – de «indre seks» (Fra, It., Tyskl., BeNeLux) 1957 pekte frem mot fellesmarkedet, EEC og EC(EF) – tegner raskt til å kunne bli en vesteuropeisk hovedarena. Begynnende realisering av integrasjonsplaner i 60-årene.
- ◊ De «ytre sju» dannet EFTA (UK, No, Sve, Da, Østerrike, Sveits og Portugal) 1960 – frihandelsområde uten tett integrasjon. Får et preg av midlertidighet.

Etter 1945: Europa-idealisme, eller?

- ◊ Det går linjer fra mellomkrigstidens liberale Europatanker (Pan-Europa-Unionen) til ideene bak EF/EU, men i liten grad årsakssammenheng (av typen «tanken modnet»)
- ◊ Krigens svekkelse av Europa i et globalt perspektiv viktig. Det var også, på kort sikt, dens svekkelse av sjåvinistisk nasjonalisme. Behovet for å fremme økonomisk modernisering og effektivitet gikk sammen med en utbredt og svært forståelig «freds-idealisme»
- ◊ Den kalde krigens deling av Europa og det atlantiske sikkerhetssamarbeidet en viktig dimensjon og kilde til spenning i prosessen